

OSMANLI DEVLETİNİN ARNAVUTLARA YÖNELİK POLİTİKALARINDA BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Cezmi ERASLAN*

ABSTRACT

COMPARING THE POLICIES OF OTTOMAN STATE TOWARDS THE ALBANIANS DURING THE FIRST AND SECOND CONSTITUTIONAL ERA

This article aims to compare the differentiations of political applications of Ottoman governments towards her Albanian citizens during the first and second constitutional era. Although being unsuccessful of having permanent solutions to either the internal or international problems of Empire, Abdulhamid II, managed to keep Albanians in. On the other hand the main rulers of Committee of Order and Progress administered the empire much more realistic concept than predecessor failed to keep all part of empire together. This experience clearly showed the rulers that discriminative policies do not solve the problems of multinational and multicultural communities.

Key Words: Albanians, Abdülhamid II, Constitutional Era, Reform in the Balkans.

Rusya ile giriştiği 1877-1878 savaşıdan yenik çıkan Osmanlı Devletinin bu aşamadan sonraki politikalarında ağırlık, devletin varlığını ve birliğini muhafaza etmek hedefine yönelmiştir. İngiltere'nin bu savaş öncesi kadim politikasını terk ederek Rusya'yı bölgede serbest bırakması Osmanlı devlet adamlarını bu gücü dengeleyecek güçlü bir unsuru dış politikanın merkezine almak zorunda bıraktı. Bu süreçte İngiltere'nin Kıbrıs, Fransa'nın Tunus üzerindeki faaliyetleri bizzat II.Abdülhamid'i yeni bir dış politika belirlemeye

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

yöneltti. Gelişmeler meşrutiyet idaresi ile uygulanmak istenen Osmanlılık politikasını geri plana itip İslam Birliği politikasını öne çıkarmayı adeta dayatıyordu.

1- I. Meşrutiyet Dönemi Politikaları:

Dinî Hassasiyetin Öne Çıkarılması:

Devlet ve milletin devamı için sahip olunması gerekli unsurları; din, onu korumak için biraz taassup, maarif, milliyet, servet ve sanayi şeklinde sıralayan II. Abdülhamid Osmanlı cemiyetinin bütün bu hususlarda yetersiz kaldığını düşünmekteydi. Zira ona göre “devletin iç ve dış gailelerden çok fazla zarar görmeden devam edebilmesi her şeyden önce yetişmiş insan unsuruna bağlıdır. Ancak teessüf olunur ki, malumat-ı tâmmesi olan adamlarımız pek azdır. Bilakis nâkis malumatlı bulunanlarımız pek çoktur. Milliyet ve dinin ne demek olduğunu bilmez, yabancıların alkış ve paralarına kanarlar”¹. Padişah, “eğer minarelerde ezanın devamı, devletin ilelebet yaşaması arzu ediliyorsa” ilk şart olarak “milletin fertleri arasında bir ittifak ve ittihat hâsıl edilmesini” görmekteydi.

Bu amaçlarla II. Abdülhamid, döneminde milliyet fikri yerine din kardeşliğini öne çıkararak devletin en azından Müslüman unsurlarını bir arada tutmayı gaye edinmiştir. Bunu hem dış politikada gerçekleştirerek Müslüman sömürgesi olan devletlere karşı bir denge gücü olarak kullanmak istiyor hem de iç politikadaki dindaşları bir arada tutmayı hedefliyordu. Nitekim devletini tarif ederken : “Osmanlı imparatorluğu dünyanın birçok milletini sinesinde toplamış bir imparatorluktur. Türkler, Araplar, Kürtler, Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Zencilerden ve diğer birçok unsurdan teşekkül etmiştir. Buna rağmen iman birliği bizi büyük bir ailenin fertleri gibi birbirimize yaklaştırır. Bu sebeple hiçbir zaman Osmanlı imparatorluğu üzerinde fazla durmamak, buna mukabil, hepimizin Müslüman olduğunu bilhassa belirtmekte fayda vardır. Her zaman her yerde Emir-ül-Müslimin unvanı başta gelmeli, Osmanlı Padişahı unvanı ise ikinci sırada belirtilmelidir. Çünkü devletin sosyal bünyesi ve politikasının esası din üzerine kurulmuştur”² derken Osmanlı vatandaşları arasında millet ve

¹ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, İstanbul 1992, s. 189.

² Eraslan, **aynı eser**, s. 180.

irk propagandası yaparak Arabistan isyanlarına sebep olan devlet olarak gösterdiği İngiltere'yi, Makedonya ve Arnavutluk 'un bir kısmı ile Selanik'i almasına yardım etmek için Avusturya ile anlaşmakla suçlamaktaydı³.

Avusturya ve Rusya'nın mezhep bağlantıları vasıtasıyla bölgede hâkimiyet kurmalarını önlemek isteyen İngiltere, Gosine ve Plevne için silahlı direniş⁴ yapan Arnavutları bölgeyi kontrol etmek üzere kullanabileceğini düşünmüştü. İlk aşamada özerk sonra da bağımsız bir Arnavutluk propagandasını 1880 yılı ortalarından itibaren uygulamaya koymuştur. İngiltere'nin öncelikli hedefi Osmanlı Devletinin yıkılması halinde bölgenin kendi kontrolü dışında yabancı bir devlet tarafından işgal edilmemesiydi. Bu amaçla Arnavut beyleri ve aydınlarını elde edip desteklemek suretiyle Osmanlı hâkimiyetine karşı kullanmaya başlamıştır.

İngiliz tahrikleriyle daha da güçlenen Arnavutluk muhalefeti, ilk talep olarak Arnavutluk bölgesi için şehirleri, bağlı sancaklarıyla birleştirerek tek merkezden idare edilecek bir idari yapı uygulanması dillendirilmeye başlamıştır. Osmanlı Devletinin Rumeli vilayetlerini parça parça elden çıkarmaya başladığı bu ortamda sıranın Arnavutluk'a geleceği tehlikesine işaretle bütün Arnavutların bir araya gelip Osmanlı kanunlarından kurtularak kendi idarelerinde yaşamaları propagandasına hız verdi. Buna karşı bölgede olanları yakından takip eden II. Abdülhamid halife olarak bütün tebaasının babası sıfatıyla "Arnavut evlatlarını" uyararak mecburiyetini hissetmiştir. Arnavutların yaşadığı illerin tek bir vilayet gibi yönetilmesi isteğinin kabulü halinde arkasından otonomi isteğinin geleceğini bilen Padişah, bu isteğin umum, Arnavutların ortak arzusu olduğuna inanmadığını, bunun kandırılmış bir kısım din, devlet ve millet düşmanlarının söylemi olduğunu belirtmiştir. Arnavutların karadan Avusturya ve Yunanistan, denizden İtalya ile çevrili olduğuna dikkat

³ Eraslan, **aynı eser**, s. 158. Padişahın bu yöndeki faaliyetleri hassasiyetle takip ettiği ve Arnavutları ittihat edip Osmanlı devletinden ayrılmaya teşvik eden "Mürşid-i Umum" adlı Mısı'da basılıp İzmir gümrüğünden ülkeye sokulan bir dergi için İzmir Valisi Kâmil Paşa'yı ikaz etmesi için bkz. Eraslan, **aynı eser**, s. 293.

⁴ Arnavutların silahlı direnişi üzerine Osmanlı devletinin diplomasi sahasında yaşadığı sıkıntılar ve Padişah II. Abdülhamid'in çabaları hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye II**, Ankara 1987, s. 136-168.

çeken Padişah, Arnavutluk'un devletin genel yapısından ayrılmasından kısa bir süre sonra "adetleri adetlerimize ve usulleri usullerimize ve tabiatları tabiatlarımıza zerre kadar tevafuk etmeyen hükümetlere yem edilmek istendiğini" belirtmekteydi. Örnek alınmak istenilen Tepedelenli Ali Paşa'nın merkezden bağımsız idaresinin arkasından Yunan devleti'nin kurulmasına zemin hazırlandığını hatırlatıyordu⁵.

II. Abdülhamid, zamanın padişahına uymanın Müslümanlara farz olduğu yolundaki ayet ve aynı konudaki hadislerle süslediği mesajında "evladının bir kısmı olan Arnavutları tahtından uzaklaştırmayacağını, Arnavutların direnişine vesile olan toprak terklerinin ise Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerin müdahalelerinden kaynaklandığını, parçalanırsak kolayca yenileceğimizi vurgulamış, dolayısıyla devlete bağlı kalınarak ayrılıkçıların dışlanmasını istemiştir. Arnavutluğun çeşitli yerlerinden devletten memnun olduklarını belirten mesajlar aldığı da belirten Padişah, Devletin genelinde görülen ıslahat ihtiyacının giderilmesi sırasında Arnavutlukta da gereken düzenlemelerin yapılacağını, devlete sadık olanların her şekilde mükâfatlandırılacağını belirtmiştir⁶. Gerçekten de zaman zaman bu şekilde imzalı ve mühürlü bağlılık mesajları Kosova vilayetinden gönderilmekteydi. Nitekim Debre ve Mat halkının imam ve muhtarları önderliğinde toplanarak "devlet ve vatan ve millet uğurunda her fedakârlığı icra etmekte ve kanlarının son damlalarını dökünceye dek îsâr ile" vatanseverlik ve bağlılıklarını göstermek istediklerini belirten telgrafları 28 Kasım 1885 tarihli⁷. Padişah bu telgrafta imzaları bulunan imam ve muhtarlara birer tane gümüş imtiyaz madalyası verilmesini, askerlik hizmetlerine ihtiyaç olursa kendilerine bildirileceğinin duyurulmasını istemiştir.

Gerçekten de Padişah beyannamede söz verdiği üzere hükümeti harekete geçirmiş ve Arnavutluk'un mevcut durumda her yönden ihtiyacı olan düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde merkezi hükümetin yapacağı işleri belirlemek için bir komisyon kurulup burada alınacak kararların hükümette ayrıntılı görüşülmesini emretmiştir.

⁵ Umum Arnavutluk Ahalisine beyanname, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)Yıldız Esas Evrakı(YEE) 9/2637/72/4.**

⁶ BOA, YEE, Aynı vesika.

⁷ BOA, Yıldız Arşivi Sadaret Hususi Maruzatı (YA.Hus) 185/98 lef 4.

Komisyonun hazırladığı rapor II. Abdülhamid için bir soğuk duş olmuştur. Zira komisyon incelemeleri neticesi olarak Arnavutluk'un tek bir vilayet olmasının yakın zamana kadar mevcut olan Rumeli eyaletinin iadesinden başka bir şey olmadığı gibi otonomi sebebi de olamayacağını iddia etmektedir. Bu mahzurun giderilmesi için Arnavutluk'ta "iyi idare"nin gerçekleştirilmesi gereği ifade edilmiştir. Aksi takdirde kaç vilayete bölünürse bölünsün ayrılmasının engellenemeyeceğinin altı çizilmektedir. Raporla dikkat çekilen hususlardan birisi de Arnavutluk üzerindeki Yunan ve Karadağ baskısının aralarındaki birlik fikrini son derece kuvvetlendirdiği yolundadır. Öyle ki din farklılığı dahi buna engel olmamaktadır. Latinler ile Müslümanlar milliyet söz konusu olduğunda hep birlikte hareket etmektedirler. Dolayısıyla yapılacak düzenlemelerde ve askerlik hizmetlerinde bu birliktelik göz önüne alınır, ayırım gözetilmez ise Latin papazların din ve ayrılıkçılık yönündeki propagandalarının önü alınabilecektir⁸.

Yabancı devletlerin kendi taraflarına çekmek için yaptığı propagandalar ve aralarındaki birlik fikirlerinin yaygınlığı göz önüne alındığı zaman, Arnavutların ikide bir huzursuzluk çıkarmalarının askeri güç kullanılarak bastırılamayacağı gibi devletin askeri durumu da buna müsait olmadığı için "usul-i hakîmane üzere hareket" mecburiyeti vardır. Bir vilayet yapılarak Arnavutların sempatisi kazanılırsa ihtiyaç duyulan düzenlemeler daha kolay gerçekleştirilebilecektir. Arnavutluk durumunun sıra dışı olduğu gerçeğinden hareketle ya becerikli bir vali atanması veya fevkalade yetkili bir müfettiş gönderilerek bütün Arnavutların devlete olan bağlılıklarının kuvvetlendirilmesi zaruri görülmüştür⁹.

Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki emelleri karşısında devletin izleyeceği politikaları belirlerken de Rumeli için dile getirilen tekliflerde bölgede devletin askeri varlığının güçlü bir şekilde devam ettirilmesi birinci esas olarak ortaya konmuştur. Böylece başta Arnavutluk olmak üzere vatandaşları, devletin gücüne güvenecekler hem de bölge üzerine hesabı olan devletlere gözdağı vereceklerdi¹⁰. Padişahın İngiltere ve Rusya'nın bölge

⁸ BOA, YEE, 18-553/308-93-36.

⁹ BOA, YEE, 18-553/308-93-36.

¹⁰ Rusya ve İngiltere arasında bir tercih yapmanın zemini hususunda devlet ricaline verilen 26 Ekim 1886 tarihli muhtıra, BOA, YA.Hus, 86/2, 141,

üzerindeki çalışmalarını yakından takip ettiğini gösteren bu muhtıradaki askeri harcamalar için gücü olandan vergi alınması ancak “sunuf-ı aceze ve fukaraya dokunulmaması”nın ihtar edilmiş olması ayrıca dikkate değer bir husustur.

II. Abdülhamid de ayrılıkçı faaliyetlere karşı öncelikle Arnavutların hissiyatına seslenmiş, daha sonra da umumi devlet politikası şeklinde tespit ettiği İslamcılık anlayışının gereklerini uygulamaya koymaya başlamıştır. Sultan Abdülhamid Arnavutların gururunu okşayacak, diğer unsurlar arasında tercih edildiklerini gösterecek sembolik önemi haiz uygulamalarına hız vermiştir. Şahsının ve sarayın güvenliğini sağlamak üzere oluşturduğu Tüfekçiler adlı muhafız teşkilatının silahşorlarının büyük çoğunluğunu Arnavutlardan oluşturmuştu. Tüfekçiler “sarayın kapısından başlayarak tâ Sultan Hamid’in yatak odasının kapısı önüne kadar her noktada muhafaza vazifesiyle mükellef idiler”¹¹. Padişah, doğrudan doğruya kendisine müracaat etmelerine müsaade ettiği Tüfekçilerin sadakat ve bağlılıklarından emin olarak sarayını ve şahsını muhafaza ettirdiğini düşünmüş olmalıdır. Başkâtip Tahsin Paşa’ya göre Sultan Hamid’in Arnavutlara karşı bu itimadı onun için bir siyasetin temelini teşkil ediyordu. “Rumeli’de Arnavutlar Abdülhamid siyasetinin bir istihkâmı gibi telâkki olunurdu. O derece ki İttihat ve Terakki Cemiyeti Rumeli’den Yıldız Sarayı’na tazyik ettiği zamanlarda Sultan Hamid her ne olsa Arnavutların kendine sadık kalacaklarından ve lede’l-hâce kendi tarafına iltihak ve Cemiyete karşı hatta silahla mukabele edeceklerinden şüphe etmemekteydi”. Saraydaki bu insanların Arnavutların geneli arasındaki etkisi için de “Arnavutlar gerek ikinci fırka teşkilatında ve gerek tüfekçiler kadrosunda her türlü in’am ve iltifata mazhar idiler. Hatta memleketlerindeki akraba ve ahbabları, müteallikat ve mensubini bile bu nimetlerden dolayısıyla müstefid olurlar ve nev’amâ hükümete kafa tutarlardı. Abdulhamid bu suretle Arnavutluk’ta kendine sadık ve her emrini infaza hazır bir teşkilat vücuda getirmiş olduğu zehabını taşırdı”¹² demektedir.

II. Abdülhamid, Osmanlı devleti’nin güçlü bir şekilde devamının, devlet dâhilinde İslâm’ın her türlü zaaf ve müdahaleden korunması ile mümkün

¹¹ Uzun müddet başkâtiplik görevinde bulunmuş olan Tahsin Paşa, tüfekçibaşının her istediğinde doğrudan doğruya gidip Hünkâr’ı görebilen Saray erkânından olduğunu söylemektedir. **Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları**, İstanbul 1990, s. 133-134.

¹² Tahsin Paşa, **aynı eser**, s. 31.

olduğunu ifade etmekteydi. Osmanlı hükümetinin mevcut şekilde kalabilmesinin de Müslümanların İslam dininin bütün hükümlerine tam olarak uymalarının yanısıra hilafet makamına, saltanata bağlı ve sadık olmalarıyla mümkün olduğunu öngören padişah ve hükümet bunun gerçekleşmesi için eğitime önem verilmesini istemişlerdi.

Eğitim Sahasında Bazı Çalışmalar

Aslında Osmanlı mülkünde eğitim konusundaki sıkıntılar yeni olmadığı gibi Meclis-i Mebusan'da çeşitli vesilelerle pek çok milletvekili tarafından da dile getirilmişti. Nitekim Yanya Mebusu Abdül Bey, Osmanlı devletinin dünyadaki gelişmeleri takip edememesinin sebebini eğitimin yetersizliğinde görüyordu. Dünyadaki refah, saadet ve medeniyet ile ilgili her şeyin eğitim sayesinde ortaya çıktığını ifade eden Abdül Bey'in konuşmasında bölgeye ilişkin bazı tespitleri dikkat çekmektedir. "Hele Rumeli ve Arnavutluk bölgesinde hiçbir karye yoktur ki, mektebi olsun ve ne bayram namazı kıldırarak ve hiç olmazsa Cumadan Cumaya bir ezan için imamları bulunsun. Şu biçare ahaliden Müslüman olduklarına dair senet aranılsa, maarifsizlik sebebiyle isimlerinden başka gösterecek senetleri yoktur. Artık insaf, bu cehaletle biz nasıl medeni olabiliriz? Nasıl terakki edebiliriz?"¹³.

Arnavutluk'ta eğitimin geliştirilmesi için nelerin yapılabileceği hususunda güzel bir örnek Cevdet Paşa'nın 1861 yılındaki İşkodra müfettişliği sırasında yaşanmıştı. İşkodra Rüştüye Mektebinde eğitimi geliştirmek için düzenlemeler yapıldıktan sonra köylerde de birer cami ve birer sıbyan mektebi yapmak ve hocalarına bir miktar maaş verilmek kararı alınmıştı. Rüştüye mektebi müdürünün 7 Haziran 1868 tarihli mektubunda okullardaki talebe adedinin 850 erkek, 345 kız olmak üzere 1195'e ulaştığı bildirilerek yakında bunlar arasından öğretmenler de yetiştirilerek yaklaşık 20.000 kişilik bir nüfusu cehaletten kurtarmak yolunda oldukları müjdelenmişti¹⁴. Ancak bundan yaklaşık on yıl sonra Osmanlı Mebusan meclisinde ifade edilen bu husus eğitimin geliştirilmesinin bir devlet politikası olarak devamlı surette takip edilmediğini

¹³ Hakkı Tarık Us, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, II, s.144-146'dan naklen E.Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s. 382.

¹⁴ Cevdet Paşa, **Tezahir, 13-20** (yayımlayan Cavid Baysun) Ankara 1986, s. 214-215.

göstermektedir. Devletin iç ve dış çeşitli gailelerle uğraşmak zorunda kalmasının yanı sıra meselelerin kangren halinde uzamasına yol açan bir başka sebep ise merkezdeki yöneticilerin beldelerdeki sosyal, kültürel ve dini hayatın kendine özgü şartlarını bilmemeleridir¹⁵.

Bu noktada Müslümanlar arasında yayılması düşünülen ilim ve eğitimin herhalde dinî his ve inançları kuvvetlendirecek şekilde geliştirmek için ülke genelinde Müslüman öğrencileri yabancı okullara mahkûm etmeyecek okulların açılması istenmiştir. Özel olarak da “mektepe sayısı az ve kalitesiz, halkı değişik mahalli lisanlar konuşan Ege Adaları, Doğu Anadolu, Rumeli ve Arnavutluk gibi yerlerde ilkokuldan başlayarak mevcut eğitim müesseselerinin ıslahı ve ihtiyaca göre yenilerinin yapılması karar altına alınmıştır¹⁶.

Eğitimin geliştirilmesi aynı zamanda dinin de doğru öğretilmesi ve yaşatılmasının sigortası olarak değerlendirilmiştir. Yukarıda işaret edilen Latin Arnavutlar arasında yüzyılın sonlarına doğru Latin papazların din propagandası hız kazanmıştır. İbasan sancağına bağlı iki köyden 1600 kişinin Latin papazların vaazları sonucu Hıristiyan olduklarının bildirilmesi üzerine hükümet buralarda okullar açarak bölgenin dilini ve âdetlerini bilen âlim ve dürüst öğretmenlerin görevlendirilmesine karar vermiştir. Şeyhülislamlığın 500 kuruş aylık maaşla görevlendirdiği Kalkandelenli Mehmed Kamil ve Priştineli Recep Efendilerin tayini iradesi 23 Aralık 1889 tarihinde çıkmıştır¹⁷. Hükümet din değiştirmelerin askerlik hizmetinden kurtulmak amacına yönelik olduğunu düşünmekteyse de, bu hizmet, devletin Latin-Müslüman ayırmadan Arnavutları devlete bağlı tutmak için kullanmak istediği bir görev olarak da görülmekteydi.

Eğitim meselesinin devletin imkânlar nispetinde üzerinde durduğu bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Padişah, bölgede vazife yapan din görevlilerinin kendilerini gelişen şartlara göre yenilemelerini bir ihtiyaç olarak görmüştür.

¹⁵ Cevdet Paşa İşkodra’da Müslüman ve Latin Arnavutlar arasındaki yakınlık ve dayanışmayı önemle aktarıran Katolik Arnavutların farklı bir statüde olduklarının altını çizmektedir. Ancak “Bâbîâlî’ce bu havali ahvâline vukuf ve malumat olmadığından ber vech-i bala ehl-i İslam ile Hıristiyanların te’lifi emr ü tenbih buyurulması” üzerine de yanlışlığı yazı ile aktarmanın mümkün olmadığı düşüncesiyle gereğinin yapıldığını bildirmekle yetinmiştir. **Tezakir**, s. 184-185.

¹⁶ Eraslan, **aynı eser**, s. 238.

¹⁷ **BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Maarif Nezareti Ayniyat Defteri no. 1422.**

Farklı dinlerin görevlilerinin bölgede etkinliklerini artırması üzerine hükümet, okul, cami ve mescitlerin durumlarını incelemek üzere Şeyhülislamıktan iki, Dâhiliye ve Maarif nezaretlerinden birer memurdan oluşturulup padişah yaverlerinden birinin başkanlık edeceği bir heyetin görevlendirileceğini ilgili bakanlıklara bildirmiştir¹⁸. Padişah yine kendi girişimiyle sadece şehirlerdeki vatandaşların değil, Malisorların da (dağlı Arnavutların) da dinî bakımdan takviye edilmesini, Kosova'ya gönderilen vaizlerin Mat, Debre-i Zir ve Boğazlar taraflarında da çalışmalarını istemiştir¹⁹.

Arnavutların Bazı Hususiyetlerinin Dikkate Alınması

II. Abdülhamid "hüsn-i hâl ve niyet ve hamiyet ve gayret ve şecaat ve selabet ile ser-efraz ve müstehir" olarak gördüğü Arnavutları Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarının muhafazasında en güvenilir yardımcıları olarak vasıflandırmaktaydı. Bununla birlikte Birinci Meşrutiyet döneminin başlangıcında Prizren'deki birlik hareketi çerçevesinde Arnavutların balkanlarda varlıklarını korumak amaçlı silahlı direnmelerinin tamamen silahlı güce dayalı sert bastırma hareketleriyle sonlandırılmasının²⁰ devlet ile milletin arasını açtığı bizzat Padişah tarafından da anlaşılmıştı. Nitekim 1899 tarihli bir notta Padişah, Arnavutların bir Osmanlı birliğine ateş açmaları hususu hükümette gündeme geldiğinde sert muamele edilmesine karşı çıkarak gösterilen tepkinin sebepsiz olmayacağını dile getirmiş ve kendi yaklaşımını şöyle izah etmiştir: "Arnavutlara karşı sert davranılmasını katiyen tasvip etmem. Hürriyete alışkın olan bu millete karşı, kâfi derecede tecrübe edinmiş ve zulmün isyana sebep olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Nitekim birçok defa valiler haşin ve sert davranmak yüzünden lüzumsuz mücadelelere sebep olmuşlardır. Zaten bize pek çok paraya ve kana mal olan bu memlekette, kabalık ve sertlik yerine;

¹⁸ Padişahın 22 Aralık 1897 tarihli iradesi için bkz. BOA, **İrade Hususiye**, 1315 Recep 101.

¹⁹ 2 Temmuz 1901 tarihli irade için bkz. BOA, **İrade Hususiye** 1319 Ra 25.

²⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s. 242. 1880'de Berlin Anlaşması hükümleri uyarınca Arnavut çoğunluğun yaşadığı Gosine ve Plevne nahiyelerinin Karadağ'a bırakılmasını önlemek üzere yapılan silahlı direniş hükümetin sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Ancak nasihat için gönderilen Mehmet Ali Paşa'nın öldürülmesi, Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın da püskürtülmesinden ancak iki sene sonra Osmanlı kuvvetleri Arnavut direncini kırabilmişlerdi.

iyilik ve dirayetle hareket etmek çok daha yerinde olacaktır”²¹. Devletin Müslim ya da gayri Müslim pek çok beldesinde hâkimiyetinin artık fiiliyatta değil de sözde kaldığının farkında olan bir devlet reisinin akilâne sözleri olarak değerlendireceğimiz bu yaklaşımın temel unsuru, vatandaşların hissiyat ve hassasiyetlerinin farkında olarak ona göre politikalar üretmektir.

“Her ne kadar aralarında bazı Hıristiyan aileler var ise de Avrupa’da bulunan Arnavutlar, her halükârda itimat edebileceğimiz Müslüman kardeşlerimiz ve en sadık askerlerimizdir. Aralarından fevkalade askerler, fevkalade idareciler yetişmiştir. Saltanatımın etrafındakiler de onlardan değil mi?”²². Padişah Avrupa’daki topraklarının muhafazası bakımından din kardeşliği dolayısıyla tek muhatabı olarak Arnavutları değerlendirmekle gerçekçi bir yaklaşım sergilemekteydi: “Gururlu oldukları ve asırlardır sahip buldukları hürriyetlerine riayet edilmesini istedikleri bir vakıadır. Üstelik onları, bize düşman etmek isteyen komşularının tesirleri de düşünülürse, birçok şeylerini mazur görmek icap eder. Eğer Arnavutlukta patlayan her silaha mukabelede bulunsaydık, bu bizi nereye götürürdü?” Sorusu bölgeye hâkim olmak isteyen komşu devletlerin tahriklerine dikkat çekerek gelişmelerin çok yönlü değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir. Arnavutların Osmanlı idaresinden kopması sürecinin en etkili sebeplerinden birisi de bölge valilerinin mahalli hassasiyetleri göz önüne almadan yapmaya çalıştıkları düzen ve asayiş sağlama girişimleri olacaktır.

Padişahın aynı zamanda dünya Müslümanlarının halifesi sıfatıyla bilhassa yabancı tahrik ve teşvikine açık Müslüman beldeler halklarına müsamaha göstermesi, çeşitli vesilelerle bu bağın önemini hissettirmesi karşılıksız kalmamıştır. Ayrılıkçı faaliyetlerde bulunanlar Abdülhamid’ten sonraki dönemde yöneticileri dinsizlikle suçlayarak Arnavutların çok hassas oldukları bir noktayı istismar edebilmişlerdir.

²¹ Sultan Abdülhamid, **Siyasi Hatıratım**, (Fransızcadan çeviri, H.Salih Can), İstanbul 1984, s. 99. Arnavutlukta çıkan problemleri şiddetle bastırma girişimlerinin ne kadar hatalı olduğu Cevdet Paşa’nın 1865 yılı ortalarında görevlendirildiği İşkodra’daki izlenimlerinden de anlaşılmaktaydı. Cevdet Paşa, **Tezakir**, s. 157-226.

²² Abdülhamid, **aynı eser**, gös.yer.

Bütün bunlar olurken Arnavutların kendilerini ülkenin diğer taraflarında yaşayan insanlardan ayırt edilmiş hissetmemelerini sağlayacak çalışmalar yapılmıştır. İşkodra Kosova, Manastır, Selanik Yanya vilayetlerine gönderilen bir ilannâmede Halife-Padişahın en büyük emelinin bütün tebaasının refah, adalet ve asayişten eşit olarak yararlandıkları bir zeminin oluşması olduğu bildirilmiştir. Bütün amir ve memurlar iyi hizmet etmekle bunu gerçekleştireceklerdir. Ancak vatandaşlar da herhangi bir kanunsuzluk gördüklerinde derhal emniyet ve adlî mercilere müracaat edeceklerdir. Cezayı kendileri vermeye kalkmayacaklardır. Bir kanun devleti ancak böyle teessüs edebilecektir²³. Bunların yanı sıra II. Abdülhamid döneminde Arnavutlar, çeşitli sebeplerle vergilerden muaf tutulmak (1884-1904 arası dönem), askerliği sadece kendi bölgelerinde yapmak gibi bazı ayrıcalıkları da yaşamışlardır.

2- II. Meşrutiyet Dönemi Politikaları:

İkinci Meşrutiyet devri Anayasanın yeniden yürürlüğe konması, 31 Mart olayı ile II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Anayasada hâkimiyet-i milliye bakımından önemli düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle idarî manada önemli bir değişimi simgelemektedir. Ancak bu dönemde Osmanlı devlet idaresinde ortaya çıkan bir otorite boşluğu da söz konusu edilmelidir. II. Abdülhamid gibi ülkenin bütün meseleleri ile birinci elden meşgul olarak gelişmeleri bizzat yönlendiren bir Padişah'tan sonra yerine geçen Sultan V. Mehmed Reşad'ın devlet işleri ile doğrudan ilgilenmemesi önemli bir etkidir. Padişah her ne kadar meşrutiyet devrinde meclis ve hükümetin işleri yürütmesi gerektiğini, kendisinin karışmasının meşrutiyeti hükümsüz bırakacağını savunsa da, meşrutiyetin getirilmesindeki en önemli etken olan İttihat ve Terakki cemiyetinin idareyi doğrudan ele alacak devlet tecrübesine sahip olmaması ifade ettiğimiz boşluğun önemli sebeplerini oluşturmaktadır. İttihatçıların devlet işlerinde tecrübe kazanmak için yapmaya çalıştıkları anayasa değişikliklerini meclisten geçirememeleri ayrı bir problem yaratmıştır.

II. Abdülhamid devrinde sadece kendilerine verilen emirlerin uygulayıcısı konumunda olan devlet ricalinin de yanlış politikaları hem Afrika'da hem de Balkanlarda devlet açısından olumsuz neticelere yol açmıştır. Söz konusu

²³ 10 Ocak 1899 tarihli irade için bkz. **İrade Hususiye** 1316 Şaban 57.

süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti olaylara dışarıdan müdahale etmek durumunda kalmıştır. 1913 Bab-ı Âli baskını ile idareye doğrudan el koymalarından sonra da zaten Balkanlar ile ilgili yapacak çok fazla bir şeyleri kalmamıştı. Padişah V. Mehmed Reşad'ın Rumeli gezisi doğrudan cemiyetin isteği üzerine gerçekleşen bir faaliyet olarak halk nezdinde büyük etki yapmıştır. Ancak bölgedeki idarecilerin meşrutiyet sistemine uyum sağlayamamalarından kaynaklanan aksaklıklar beklenen neticelerin alınmamasında etkili olmuştur.

İttihatçılar her şeyden önce tahttan indirdikleri II. Abdülhamid'in bölge ve nüfusun özelliklerine göre farklı politikalar uygulama anlayışını terk etmişlerdir. Her bölge ve nüfus kesiminin aynı şartlara tâbi olması gerektiği düşüncesinden hareketle padişahın ülke gerçeklerine daha uygun olduğu zamanla görülen politikasını terk etmişlerdir. II. Abdülhamid'in bu politikası devletin bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile iyice açığa çıkan zaaflarını örtmeye yönelikti. Balkanlardaki hâkimiyetinin fiilî olmaktan çıkıp tamamen şeklî ve bölge üzerindeki büyük devletlerin çıkar dengeleri gözetilerek devam ettirilen bir mahiyet kazandığı gerçeğini gören II. Abdülhamid, tâbi her birime hassasiyetlerine göre bir takım ayrıcalıklar vererek onların devletten kopuşunu geciktirme yolunu seçmiştir. Bu çerçevede devletin maliyesinin en önemli gelir kaynağı olan vergilerden muafiyetten başlayarak askerlik hizmetini kendi memleketlerinde yapma imkânına kadar pek çok kolaylıktan balkanlardaki Müslüman tebaa yararlanmaktaydı. Osmanlı devletinin askerî, siyasî ve ekonomik bakımlardan çöküntüye uğradığı süreçte özellikle balkan vilayetlerinin milliyetçilik cereyanından en üst düzeyde etkilenen bölgeler olduğunu biliyoruz. Gerek balkanlarda gerekse devletin merkeze uzak diğer bölgelerinde milliyetçilik cereyanının etkisiyle ayrılımlar yaşanırken Müslüman unsurların gayri Müslim unsurlardan sonra bu süreci idrak ettiklerini ve en son Türklerin milliyetçilik akımının etkisi ile milli devlet kurma yoluna gittikleri Osmanlı coğrafyasında Arnavutlar da bu sürecin dışında kalamamışlardı.

II. Meşrutiyet döneminde II. Abdülhamid dönemindeki ayrıcalıklarının kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan, buna mukabil durumlarında eskiye göre bir iyileşme de olmayan Arnavutlar hem kendilerini kollayan padişahın değiştirilmesine hem de yeni idarenin ortaya koymak istediği düzenlemelere tepki göstermişlerdir. Meclis-i Mebusan seçimlerinde İttihatçıların muhalif

Arnavutların seçilmelerine engel olması, nüfus sayımının yapılmak istenmesi, vergiye esas olmak üzere arazi yazımının yenilenmesi, askerlik hizmetinin bütün ülke geneli esas alınarak yaygınlaştırılmaya çalışılması bu kabil düzenlemelerdendir. II. Abdülhamid döneminde uzun bir süredir alınmayan vergilerin birden ödenmesinin istenmesi zaten ekonomik sıkıntılar içinde kıvranan halkta büyük rahatsızlık oluşturacaktı. Yeni Osmanlı yönetiminin tamamen dinsiz olduğu propagandasının yapılması ve Müslüman ve Hıristiyan inanan bütün Arnavutların kendi memleketlerinde bağımsızlıkları için birleşmelerini isteyen muhalifler halkın kafasını iyice karıştırıyorlardı²⁴. Milliyetçiler 20-26 Ağustos 1909 tarihleri arasında topladıkları Elbasan kongresinde Arnavutça'nın eğitim dili olması ve Latin alfabesinin kabul edilmesinde mutabık kalmışlardı.

İşkodra, Kosova gibi merkezlerde valilerin bir şeyler yapma gayretiyle yeni vergiler koymaya kalkmaları zaten iyice tahrik edilmiş olan ahalinin silahlı protestolarına yol açmış, hükümet temsilcilerinin kuvvet kullanması gösterilerin isyana dönüşmesini kolaylaştırmıştır. Nisan 1910'da isyan mahiyetini alan gösterilere karşı önce Şevket Turgut Paşa gönderilmiş, ancak isyan Mahmut Şevket Paşa'nın komutasındaki ordu tarafından şiddetle bastırılabilmiştir. İsyân sırasında çok sayıda can ve mal kaybı olmuştur. Bundan sonra hükümetin bölgede ıslahat yapma çabaları içerisine girdiği görülmektedir. Sultan Reşad'ın gezisi de bu çerçevede planlanmıştır. Ancak isyan sonrası mahalli hükümet yetkililerinin uygulamaları, asayişî sağlamak üzere halkın silahlarına el konması ve uzun süredir ödenmeyen vergilerin alınmak istenmesi ahaliyi huzursuz etmiştir. II. Meşrutiyet dönemindeki sıkıntıları şu şekilde gruplandırmak mümkün görünmektedir.

²⁴ Arnavut İttihat Komitesi imzasıyla Romanya'da oturan Arnavutlara gönderilen Ağustos 1909 tarihli bir beyanname "Genç Türklerin teşkil ettiği hükümetin idare-i sabıkadan daha fena olduğu" iddia etmişlerdi. Çünkü " idare-i sabika erkânı hiç olmazsa Cenab-ı hakka ve Kuran-ı Kerime itikad ederler"ken "Genç Türkler hiçbir şeye inanmıyorlar ve itikadı olan ahali-i İslamiye ve Hıristiyanıye'yi düçar-ı mücazat ediyorlar"dı. Hükümetin bu tür faaliyetleri önemseydiği ve Arnavutlukta görev yapan memurları teyakuzda bulundurmak için ilgili bakanlıkları harekete geçirdiği görülmektedir. **BOA, Hariciye-Siyasiye (HR. SYS), 119 / 14.**

1- Arnavutları rahatsız eden uygulamalar:

- a- Osmanlı yönetimlerinin Arnavutlukta ortaya çıkan protestoları kuvvet kullanarak bastırmaları ve asayişin sağlanması amacıyla halkın elinde bulunan silahları toplamaları.
- b- II. Abdülhamid döneminde çeşitli mülahazalarla alınmayan vergilerin (1884-1904) toptan ödenmesinin dayatılması.²⁵
- c- Adli Teşkilatın Yetersizliği: Vali Halil Bey, İpek, Prizren, Priştine gibi sancaklarda adli teşkilatın tamamlanmadığını, dolayısıyla devletin vatandaşların hukukun temininde mahalli reislerin gerisinde kaldığını belirtmektedir.
- d- Bölgede Ziraatın Gelişmesine Yönelik Altyapının Hazırlanmaması: Bölge çiftçilerinin Ziraat bankasından tohumluk, alet ve edevat temini için kredi alabilmelerinde büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Halkın bankanın imkânlarından yararlanmasını sağlayacak düzenlemelerin halkın kalbini kazanmada önemli olacağı açıktır²⁶.
- e- Bölgenin Yeniden Tahrir-i Emlâk Uygulamasına Tabi Tutulması: Yazım işlemleri sırasında yeterli sayıda kalifiye eleman bulunmadığı gibi mahalli ahvale ve mali konulara vukufu olmayan görevliler arazilerin değerinin belirlenmesinde hatalar yapmışlardır. Devlet maliyesinin lehine görünen yüksek fiyatlandırmalar halkta rahatsızlık yaratmıştır.

2- İttihat ve Terakki yönetiminin zaafı:

- a- Askerî zabıta kuvvetleri kontrol edilememektedir.
- b- Mahallin en yüksek idari amirî olan valiler merkez tarafından kontrol edilmekten rahatsız olarak tepki göstermektedirler.
- c- Bölgeye yapılacak imar ve eğitim faaliyetleri bürokratik yapı engeline takılmaktadır. Kosova vilayeti başta olmak üzere son

²⁵ Aynı vesika.

²⁶ Aynı vesika gös.yer.

derece ihtiyaç duyulan eğitim ve imar hizmetleri için gereken tahsisatın hem bütçeden ayrılması hem de zamanında vilayete ulaştırılması mevcut bürokratik yapının hantallığı dolayısıyla mümkün olmamıştır²⁷.

- d- Mahallî örf ve adetlere, hususiyetlere aşına, dirayetli bürokrat konusundaki sıkıntılar sadece bu bölgede değil devletin merkeze uzak, farklı unsurların yaşadığı hemen bütün bölgelerinde yaşanmıştır.

1912'deki isyan sonrası bölgeye gönderilen tahkik heyetleri ve son olarak Ağustos 1912'de Piriştine'yi merkez alarak görev yapan İbrahim Paşa'ya verilen talimat ile Paşanın Arnavut reislerinden elli kadarını bir araya getirerek aldığı 14 maddelik taleplerine baktığımızda beklentilerin şu noktalarda toplandığı görülmektedir. Askerlik: silah toplanması; Eğitim: mahalli lisanla eğitim, orta ve yüksek dereceli okulların açılması (nüfusu 300.000 üzeri yerlerde sultanî ve ziraat mekteplerinin açılması); İdarî: mahallin şartlarını ve hassasiyetlerini bilen idarî memurların görevlendirilmesi; Bayındırlık: demiryolu ve asfalt yolların inşası; Teşkilat: nahiye teşkilatının kurulması, adliye teşkilatının kurulması; Af: askerî harekât sırasında zarar görenlerin tazmini, ayaklanmaya katılanlara umumi af ilânı gibi noktalarda toplandığını görmekteyiz²⁸. Hükümetin bu taleplerin neredeyse tamamı hakkında olumlu karar vermesi artık kopma noktasına gelmiş olan ilişkileri tamir etmeye yetmemiştir. Burada iki tarafın da birbirinin hassasiyetlerini anlamamasının yarattığı karışıklık ortamı kadar tarafların ekonomik ve sosyal sıkıntılarının, idarî yetersizliklerinin de önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç Yerine: İkinci meşrutiyet dönemindeki problemler hakkında bu dönemde yöneticilik yapmış iki isimden bazı tespitler aktarmak sanıyorum yeterli fikir verecektir. Bakanlık, Valilik gibi pek çok üst düzey görevlerde bulunmuş olan M. Tevfik Biren, anılarında "Hakkı Paşa riyasetindeki İttihat ve Terakki hükümetince Arnavutluk'tan muhalif mebus çıkmasını men etmek için

²⁷ Kosova valisi Halil Beyin 29 Temmuz 1911 tarihli yazısı için bkz. BOA, Dâhiliye Siyasi Evrakı (DH. SYS), 20-2 / 5-2 lef 49.

²⁸ Meclis-i Vükela Mazbataları 167 / 70, 11 Ağustos 1912.

tutulan yol hiç makul değildi. İsyân ateşini körüklemişti. Mesela Arnavutlar öteden beri vergi mükellefi değilken onlardan birdenbire çeşitli isimler altında vergi alınmaya kalkışılmış ve bu gibi hallerin sevkiyle isyan daha da genişleyince asker sevk ile asilerin tenkiline başlanmıştı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir müddet sonra da Mahmut Şevket Paşa bizzat Arnavutluk'a giderek orada büyük bir şiddet hareketine girişmişti. Arnavutların canlarından çok sevdikleri silahları toplatıldı ve bu silahlar cahilane bir siyaset takip edilerek izzet-i nefislerine düşkünlükleri ve sürat-i infialleri malum olan bu insanlardan analarının, karılarının ve kızlarının muvacehesinde dayakla ve hakaretlerle alındı"²⁹ demektedir.

Tevfik Bey'e göre hükümet makul bir program dairesinde hareket etmeliydi. "Hükümet Arnavutluk'ta tedrici bir şekilde ıslahat yaparak kan davalarını halletmiş, imar işlerine ehemmiyet vermiş ve talim ve tedris müesseselerini açarak bu memleketi ilerletmiş olsa idi buradaki ahali elbette yavaş yavaş medenileşir, silahlarını hükümete teslim eder ve vergi ve rüsum tediyesine alışırlardı"³⁰ demektedir.

Bu ifadelere paralel olarak dönemin Selanik valilerinden Hüseyin Kazım Kadri Bey, de Arnavutluk meselesinin temelini "Aşırılıkçılık" olarak nitelemekteydi: "Devlet yönetiminde bu gün görülen buhranların en mühim sebep ve etkenlerinden biri her hususta gösterilen aşırılıkçılıktır. Bu yönetim hatası şimdiye kadar ihmalle ve gönül okşamayla yaşamaya alışmış bir halka meşrutiyetin ilanından sonra alışıp ısınmış olmadıkları kanunları uygulamak, on para vergi vermeyen adamlardan bütün vergi çeşitlerini istemek, bir saat askerlik hizmetinde bulunmamış insanlardan asker almak gibi şeylerdir. Bunlar mizaca göre tedavi etmek usulünden gafletin açık seçik belgeleridir. Mizaca göre tedavi etmek hükümet etme felsefesinin en büyük bir esası, temel bir yönetim ilkesi iken onun ihmâl edilmesi; işte bütün hastalıklarımızın en can

²⁹ Mehmet Tevfik Biren, **II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, (Yayına haz. F. Rezan Hürmen), İstanbul 1993, s. 63-64.

³⁰ Biren, **aynı eser**, gösterilen yerler.

alacak noktası. Unuttuk ki meşrutiyet uygun zemin hazırlamaktan ibarettir. Hâlbuki meşrutiyet ilânıyla bu birdenbire oldu zannedildi"³¹.

Görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminde, müesseseleri düzenli işleyen bir devlet için kabul edilemeyecek bir takım uygulamalar eldeki toplum yapısı, devletin genel, bölgenin özel zaafı çerçevesinde işe yaramıştır. Uygulamalar problemi halledememişse de problemlili uzvun vücutta yaşamasını sağlayacak adımlar olarak algılanmıştır. Osmanlı devlet anlayışı son dönemde genel bir ifadeyle söyleyecek olursak devletin en geniş sınır ve en kalabalık nüfusuyla devam etmesini hedeflediğine göre birinci meşrutiyet dönemindeki çabalar hedefin yakınında yer almışlardır. İkinci meşrutiyet döneminde yapılanlar ise devletin ve toplumun mevcut durumundaki sıkıntıları ve dış müdahaleleri layıkıyla değerlendirememekten kaynaklanan problemlere yol açmışlardır. Dönemin sonuna gelmeden devletten ayrılan parçalara bakıldığında -dönemin devlet anlayışı çerçevesinde- başarılı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

ÖZET

OSMANLI DEVLETİNİN ARNAVUTLARA YÖNELİK POLİTİKALARINDA BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu makale Osmanlı hükümetlerinin birinci ve ikinci meşrutiyetler döneminde Arnavut vatandaşlarına yönelik politika uygulamalarını karşılaştırmaya amaçlamaktadır. İmparatorluğun iç ve dış problemlerine kalıcı çözümler getirmede başarılı olamamasına rağmen II. Abdülhamid Arnavutları devlete bağlı tutmayı başarmıştı. Diğer taraftan İttihat ve Terakki Komitesinin yöneticileri seleflerine göre daha gerçekçi bir anlayışla yönetmelerine rağmen devlet bir arada tutamamışlardır. Bu tecrübe yöneticilere ayırıcı politikalar uygulamanın çok kültürlü ve etnik yapıları toplumlarda problemleri çözmediğini açıkça göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Arnavutlar, II. Abdülhamid, Meşrutiyet, Balkanlarda reform

³¹ Hüseyin Kazım Kadri, *İmparatorluğun Tasfiyesi*, (sadeleştiren Kudret Büyükcoşkun), İstanbul 1992. s. 112-113.

